

A családi gazdaságok birtokméret és földhasználat szerinti megoszlása Hajdú-Bihar megyében

Nagyné Demeter Dóra

Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum,
Mezőgazdaságtudományi Kar,
Földhasznosítási, Műszaki és Területfejlesztési Intézet, Debrecen
demeter@agr.unideb.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

Az európai tendenciákkal összhangban Magyarországon és Hajdú-Bihar megyében a mezőgazdaság szerepe és részaránya a GDP-termelésben valamint a foglalkoztatásban egyaránt folyamatosan csökken. Ugyanakkor a szakirodalmi megközelítések szerint napjainkban és a jövőben is a mezőgazdaság szerepe rendkívül fontos lesz a vidéki lakosság jövedelemtermelésében és a szociális feszültségek oldásában. Az elmúlt másfél évtized gazdasági-társadalmi folyamatai a mezőgazdaságban is mélyreható változásokat idézett elő. Az előzőekben említett folyamatok új tulajdoni és szervezeti struktúrát eredményeztek a földhasználat és a birtokstruktúra terén. Kedvező tendenciaként említhető, hogy az utóbbi években ésszerű birtokkoncentráció zajlott le, ez az ésszerű birtokkoncentráció és a vele együtt járó hatékonyabb földhasználat javítja a mezőgazdasági tevékenységek eredményességét. Emellett segíti a Közös Agrár Programban megfogalmazott irányelvekhez történő integrálódást, hiszen a Közös Agrárpolitika fókuszában mindig is a családi gazdaságok álltak, ezért a támogatási rendszerük is erre van kondicionálva. Tanulmányomban a lezajlott folyamatok hatásait és a földhasználat változását próbáltam felmérni a Hajdú-Bihar megyei egyéni családi vállalkozások esetében. A vizsgált terület kiválasztását indokolja, hogy a megyében az országos átlagot meghaladó a mezőgazdasági területek aránya, és az ágazat még napjainkban is nagy jelentőséggel bír.

Kulcsszavak: birtokstruktúra, földhasználat megoszlás, családi gazdaságok

SUMMARY

In harmony with European tendencies, the role of agriculture and its share in GDP output, as well as in employment, is continuously decreasing in Hungary and Hajdú-Bihar County. At the same time, according to the specialized literature, the role of agriculture is still extremely important in the income of the rural population and in easing the present social tensions, and this will not change in the future. The economic and social processes of the last one and a half decades caused radical changes in agriculture. The above-mentioned processes resulted in new property and organizational structure in the field of leasehold and land structure. The rational land concentration which came to pass in the last few years can be mentioned as a favourable tendency that improves the efficiency of agricultural activities, as well as the more effective land usage accompanied by this process. In addition, it supports the integration with principles formulated in the Common Agricultural Policy. In this study, I survey the effects of established processes and the change of land usage in the case of individual family enterprises in Hajdú-Bihar County. The choice of the examination area was motivated by the higher proportion of

agricultural area in comparison with the national average and the fact that this sector has great importance today, too.

Keywords: structure of the agricultural factory, use of the land, family farmers

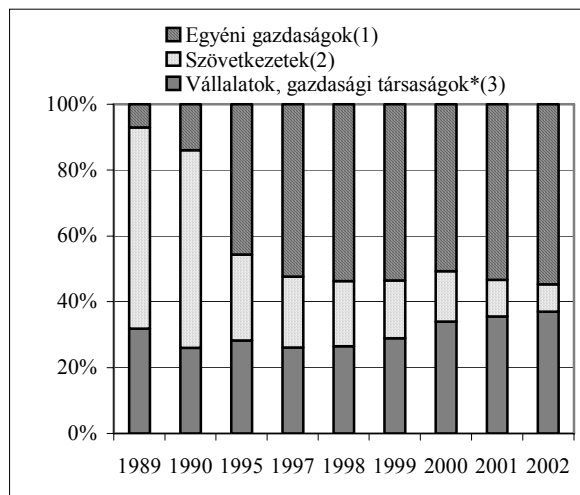
BEVEZETÉS

A mezőgazdasági tevékenységek közvetve vagy közvetlenül a termőföldhöz kapcsolódnak. Az eredményességet a föld minőségén túl számos egyéb kapcsolódó tényező, így a földhasználati- és birtokstruktúra, továbbá a tulajdonviszonyok és a birtokok tagoltsága is erőteljesen befolyásolják. Jogi megközelítésben a földbirtok a természetes vagy jogi személy tulajdonában és/vagy használatában lévő földterület. A földbirtok a föld feletti teljes uralmat, míg a tulajdon a föld feletti rendelkezési jogot is jelenti. A földhasználat a birtoklási lehetőség jogilag alátámasztott gyakorlása, a föld meghatározott célra történő igénybe vétele a tulajdon közvetlen gyakorlása, vagy annak valamilyen ellenszolgáltatásért (pl. bérleti díj) történő átengedése révén. A földtulajdon-viszonyok állandósága, illetve természetes fejlődés mentén történő ésszerű változása biztosítja egy ország agrárgazdaságának fejlődését azáltal, hogy a tulajdonos érdekeltté válik a földjének ésszerű hasznosításában, nem éli fel a gazdaságos termelés jövőbeni feltételeit (Harsányi, 2004).

Hazánkban a földhasználatot az utóbbi fél évszázadban különböző tulajdonformák keveredése, a földtulajdon és a földhasználat elkülönülése jellemezte. Magyarországon a földhasználatnak az egész világon egyedülálló formája alakult ki az 1980-as évek végére (Harsányi, 2004). A mezőgazdasági termelés javarészt a termelőszövetkezetek állították elő. A szövetkezetekben a mezőgazdasági tevékenység különböző típusú, piacorientált mellék- és kiegészítő tevékenységgel társult. Emellett a nagyüzemi termeléshez szervesen integrálódott a kisüzemi-háztáji termelés. Az 1990-es rendszerváltást követően, a privatizációs folyamatok során radikális formában zajlott le a szövetkezeti tulajdon, többek között a földtulajdon gyors és teljes körű privatizációja (1. ábra). A privatizációs törvénynek eleget téve 1997 közepéig elérvezetésre került több mint 2 millió hektár (ha) földterület, és mintegy 2,5-3 millió ha terület vagyonnevesítésére került sor. A lezajlott tulajdoni struktúraváltás következménye lett a tulajdonosi és földhasználati viszonyok elkülönülése.

Az alapvető okok sorában találhatjuk a városiak földhöz juttatását, a földár növekedésre számító spekulációt, a jogi személyek földvásárlásának tilalmát, a földeladások átmeneti korlátozását, a vállalkozási képesség hiányát, a tőkeszegénységet, az eszközhiányt, a fejletlen hitelezési gyakorlatot és kereskedelmi környezetet (Szűcs et. al., 1997).

1. ábra: Magyarország földhasználata szervezeti formák szerint 1989-2002 között

*1989. évben az állami gazdaságokat jelenti(4)

Forrás: KSH, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002

Figure 1: Use of the land area, by legal form in Hungary, between 1989-2002

private farmers(1), state farms(2), enterprises, agricultural enterprises(3), in 1989, this represents the state farms(4)

A lezajlott tulajdoni átrendeződés és az általa előidézett folyamatok eredményeit, esetünkben a földtulajdon és a földhasználat elkülönülését a szakirodalomban vitatják.

A földtulajdon és a földhasználat valóban elvált egymástól, ennek mértékéről azonban nem rendelkezünk pontos információval. A földtulajdon és a földhasználat egyébként a fejlett országokban sem esik egybe. Általánosnak tekinthető, hogy a nagyobb méretű üzemek saját földtulajdonuk mellett jelentős nagyságú földet bérelnek. Vagyis, ha egy gazdálkodó bővíteni akarja a rendelkezésére álló földterületet, akkor nem fog feltétlenül földet vásárolni, hanem lehetséges, hogy inkább földet bérel. A földbérelti rendszer az emberiség történetében nem számít új vagy idegen jelenségnek. A farmer földbéreltre vagy földvásárlásra vonatkozó döntését elsősorban az adott országban uralkodó földárak, illetve a földtulajdon forgalmát szabályozó törvények határozzák meg. Ez ad magyarázatot arra, hogy az Európai Unióban is rendkívül eltérő a földbérelt aránya az összes földterülethez képest, függetlenül az átlagos üzemmagságtól. Így például az Egyesült Királyságban és Portugáliában is több

mint egyharmad a bérlet aránya, noha az előbbiben 67,3 hektár, az utóbbiban pedig 8,1 hektár az átlagos üzemmagság. Az előzőekben említett példa arra enged következtetni, hogy általában véve nem feltétlenül kell a földtulajdonnak és a földhasználatnak teljesen egybeesnie (Fertő, 1997).

A birtokstruktúra átalakulása mellett Magyarország földhasználata is átalakult. A földterület használatát világviszonylatban a következők jellemzik: termőterület 11%, legelő 26%, erdő 32%, egyéb 31%. A különböző kontinensek földhasználati arányszámait elemezve megállapítható, hogy a legkedvezőbb helyzet Európában alakult ki. A termőterület a kontinensen eléri a 29%-ot, a többi kontinensen ez csak 6-12% közötti. Európa termőterülete megközelíti a világ termőterületének 50%-át (Nagy, 2006). Az EU 15-ök főbb agrárstatisztikai adatait (1. táblázat) elemezve a következő megállapításokat tehetjük:

- Az EU földhasználatát tekintve nem egységes. Az egyes tagországok között lényeges különbségek vannak. Magyarország mezőgazdasági szerkezete sajátos.
- Az EU 15-ök összterületéből a mezőgazdasági terület aránya átlagosan 40%-ot tesz ki, szemben a magyar 66%-kal.
- A legnagyobb eltérés a gazdaságok számának és a mezőgazdaságban foglalkoztatottak számának összehasonlításában tapasztalható.

Az ezredfordulón az EU 15-ök szintjén a gazdaságok száma (6,9 millió) és a mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma (6,7 millió) megegyezett. Az egyes országok szintjére lebontva azonban az „egy gazdaság, egy foglalkoztatott” megállapítás nem bizonyul igaznak. Vannak országok, ahol a mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma lényegesen meghaladja a gazdaságok számát (pl. Hollandia, Németország, Franciaország, Portugália, Luxemburg, Egyesült Királyság). Ugyanakkor ennek az ellenkezőjére is akad példa pl. Olaszországban vagy Görögországban, ahol a gazdaságok száma haladja meg a mezőgazdasági foglalkoztatottakét (Kovács, 2003).

Ami a magyarországi földhasználatot illeti, a területi arányokat sokáig a termelési szokások határozták meg (1950-es évekig). A második világháborút követő évtizedekben ezek az arányok jelentősen átrendeződtek a mezőgazdaság átszervezése nyomán, és napjainkig tovább módosultak. Jelenleg a szántóterületek aránya már csak 48,5%-ot tesz ki, a gyepek aránya szintén csökkent (11,4%), ezzel szemben tovább nőtt az erdőterületek aránya (19,5%). A legnagyobb léptékű változás a művelés alól kivett területek arányában tapasztalható, 1950-ben 6,6%-os arányt képviselt az összes földterületből, 2005-re ez az érték 16,9%-ra nőtt. A mintegy két és félszeres növekedés az infrastrukturális fejlődésének köszönhető (Dobos et al., 2000; Németh, 2004; Nagy, 2000, 2005a, b, c).

Fontosabb agrárstatisztikai adatok az EU-ban és hazánkban, 2000

Országok(1)	Az összes terület, km ² (2)	Mezőgazdasági terület, ezer hektár(3)	Gazdaságok száma, ezer gazdaság(4)	A mező-, erdőgazdaságban, halászatban és vadászatban foglalkoztatottak száma(5)		Az összes mezőgazdasági kibocsátás értéke, millió euró(8)	A mezőgazdaság aránya a GDP-n belül, %(9)
				ezer fő(6)	aránya, %(7)		
Belgium	30518	1383	67	79	1,9	6928	1,1
Dánia	43094	2689	63	99	3,7	8324	2,0
Németország	357030	17160	534	958	2,6	43823	0,9
Görögország	131957	3499	821	617	17,0	10662	6,8
Spanyolország	505990	25630	1208	992	6,9	33265	3,7
Franciaország	543965	28331	680	971	4,2	62281	2,3
Írország	70295	4342	148	131	7,9	5811	2,6
Olaszország	301323	14833	2315	1095	5,2	41065	2,4
Luxemburg	2568	127	3	4	2,4	252	0,6
Hollandia	41526	2011	108	242	3,3	19202	2,2
Ausztria	83858	3415	210	223	6,1	4964	1,2
Portugália	91910	3822	417	614	12,5	5558	2,4
Finnország	338150	2172	91	147	6,2	3640	0,9
Svédország	449964	3109	90	120	2,9	4964	0,7
Egyesült Királyság	244101	16169	233	424	1,5	24028	0,7
EU 15	3236250	128691	6988	6770	4,3	274768	1,7
Magyarország	93030	6193	968*	251	7,2	4588	3,9

Forrás: FAO, 2001; KSH, 2000

Table 1: Main agrarian statistical data in EU and Hungary

countries(1), total area(2), agricultural area, thousand hectares(3), number of enterprises of agriculture, thousand enterprises(4), number of employees at enterprises of agriculture, hunting, forestry and fishing(5), thousand capital(6), rate percentage(7), value of agricultural gross issues (million euro)(8), proportion of agriculture in GDP(9)

A CSALÁDI GAZDASÁGOK FOGALMA, BIRTOKSTRUKTÚRÁJA

A mezőgazdaság súlya a gazdaság egészében a fejlett országokban kicsi, valamint a farmok és a farmerek száma folyamatosan csökkent, ennek ellenére az EU 15-ökben az átlagos üzemméret 16,4 hektár, a legnagyobb átlagnagyságú országban, az Egyesült Királyságban pedig 67,3 hektár volt. Az átlagszámok mögött természetesen nem tapasztalhatunk egyenletes eloszlást. A fejlett országok mezőgazdasági struktúrájára elsősorban az jellemző, hogy az egyik oldalon a növekvő nagyságú családi farmok állnak, amelyek a termék jellegétől és az üzem nagyságától függően időnként vagy folyamatosan bérmunkát is alkalmaznak. Azonban ez a bérmunka-felhasználás még sokáig nem fogja veszélyeztetni a gazdálkodás családi jellegét. A másik póluson a részmunkaidős gazdaságok vannak, amelyek aránya a fejlett országok agrárstruktúrájában meglepően stabilnak bizonyult. A magyar viszonyokat úgy írhatjuk le, hogy a termelőszövetkezetek és az ipari farm jellemzőivel bíró tsz- és állami gazdaság-utódszervezetek megőrizték meghatározó szerepüket a hazai agrárstruktúrában. Mellettük kinövőben van egy olyan új termelői csoport, amelyet családi gazdaságnak nevezhetünk. Végezetül pedig a

mezőgazdasági struktúra másik pólusán az úgynevezett „törpegazdaságok” állnak, amelyeket a részmunkaidős gazdaságok fogalmával jelölhetünk.

Az utóbbi évek statisztikai mutatóiból kitűnik, hogy a földhasználat koránt sincs elaprózódva, hiszen a termőföldterület több mint felét a nagyüzemek hasznosítják, következésképpen a birtokstruktúra nincs elaprózódva. A földtulajdon és a földhasználat valóban elvált egymástól, de ennek mértékéről nem rendelkezünk pontos információval. A földtulajdon és a földhasználat egyébként a fejlett országokban sem esik egybe. Általánosnak tekinthető, hogy a nagyobb méretű üzemek saját földtulajdonuk mellett jelentős nagyságú földet bérelnek. Vagyis, ha egy gazdálkodó bővíteni akarja a rendelkezésére álló földterületet, akkor nem fog feltétlenül földet vásárolni, hanem lehetséges, hogy inkább földet bérel. A földbérelti rendszer az emberiség történetében nem számít új vagy idegen jelenségnek. A farmer földbéreltre vagy földvásárlásra vonatkozó döntését elsősorban az adott országban uralkodó földárak, illetve a földtulajdon forgalmát szabályozó törvények határozzák meg. Ez ad magyarázatot arra, hogy az Európai Unióban is rendkívül eltérő a földbérelt aránya az összes földterülethez képest, függetlenül az átlagos üzemméretétől. Így például az Egyesült Királyságban és Portugáliában is több, mint egyharmad a bérelt aránya, noha az előbbiben

67,3 hektár, az utóbbiban pedig 8,1 hektár az átlagos üzemméret.

Az eddigiek alapján megkockáztathatjuk azt az állítást, hogy általánosságban semmi nem indokolja, hogy a földtulajdon és a földhasználat teljesen egybeessen (Fertő, 1997).

A nemzetközi irodalomban számos definíció létezik, de bizonyos konszenzus alakult ki, hogy mit kell tekinteni a családi gazdaságok legfontosabb jellemzőinek (Gasson és Errington, 1999). *Ezek szerint a családi gazdaságok a következő fontosabb jellemzőkkel írhatók le:* a farmot a család menedzseli; a munka legnagyobb részét a család adja; a beruházások, illetve a tőkebefektetések kockázatának túlnyomó részét a család viseli; a mezőgazdasági termelés a legfontosabb tevékenység és bevételi forrás a család számára; végezetül: a család a farmon él. *A fentiekből következően a családi farm egy olyan jelenség, amely a vállalkozó, a menedzser és munkás szerepeit ugyanabban a családban kombinálja.* Másrészt a családi farmon belül a háztartás és a vállalkozás csak elméletileg választható szét, gyakorlatilag azonban nem. Fontos továbbá még két dolgot megjegyezni. Egyrészt ezen jellemzők alapján a föld tulajdonlása nem szükséges feltétele a családi farmnak. Másrészt, a korábbiakat megismételve, a fentiekből következően a családi farm fogalma semmit nem mond az adott gazdaság nagyságáról, akár területnagyságban, akár árbevételben vagy bruttó termelési értékben mérjük, még kevésbé annak hatékonyságáról (Fertő, 1997).

A külföldi szakirodalom a kiragadott példa mellett még számos más fogalmi meghatározást ismer. Ha hazai viszonyok között próbálunk választ adni a családi vállalkozások fogalmára, a legegyszerűbb közgazdaságtani megfogalmazásból

érdemes kiindulni, eszerint: *a családi gazdaság olyan gazdaság, amely megélhetést nyújt egy családnak, és munkaerőjét leköti* (Ertsey, 1999). A családi gazdaság irányítását általában a legidősebb, legtöbb tapasztalattal rendelkező családtag végzi. Elvértve fordul elő, hogy az „irányítást” külső emberre bízzák. Meg kell említeni azt is, hogy hazánkban családi gazdaság fogalma évtizedeken keresztül nem volt használatos, többnyire szinonim volt a kistermelő fogalmával (Fertő, 1997). A családi gazdaság fogalma a rendszerváltás után jelent meg ismét, a földtulajdon átrendeződése nyomán. A korábbi tulajdonstruktúra és ezzel párhuzamosan a földhasználat gyökeresen megváltozott. A családi gazdaságok ma azokat az egyéni gazdaságokat jelentik, amelyek jövedelmük nagy részét a mezőgazdasági tevékenységből szerzik, az egyéni gazdálkodó a területileg illetékes hivatalnál (FVM, MVH) regisztráltatja magát. A gazdaság az egyéni gazdálkodó nevében van nyilvántartva, aki legtöbbször a családfő. Mellette még 2-3 kisegítő családtag dolgozik a gazdaságban, időszakosan bér munkát is alkalmaznak. Az egyéni gazdálkodók és a segítő családtagok a családi gazdaságok alapsejtjeinek tekinthetők.

2005-ben az egy gazdaságra jutó terület nagysága a 2000.-ik évihez képe az egyéni gazdaságok és a gazdasági szervezetek esetében ellentétes képet mutat (2. táblázat). A termőterületet használó gazdaságok száma 2003-hoz képest 7%-kal csökkent. A gazdasági szervezetek esetében a termőterületet használók száma 2%-kal nőtt, míg az egyéni gazdálkodók esetében 7%-kal csökkent. A gazdasági szervezetek által használt átlagos termőterület-nagyság 2005-ben 487 hektár volt, az egyéni gazdaságoknál pedig 3,5 hektár (KSH, 2006).

2. táblázat

Egy gazdaságra jutó terület nagysága Magyarországon

Megnevezés(1)	Egyéni gazdaságok(2)			Gazdasági szervezetek(3)		
	2000	2003	2005	2000	2003	2005
Szántó(4)	3,11	4,42	4,22	506,93	384,88	385,78
Gyep(5)	2,86	4,12	5,93	161,2	146,72	167,31
Mezőgazdasági terület(6)	2,51	3,10	3,21	533,49	384,11	373,55
Termőterület(7)	2,74	3,33	3,44	663,00	503,09	486,82

Forrás: KSH, 2006

Table 2: Land area/number of farms, in Hungary

naming(1), private farms(2), agricultural enterprises(3), arable land(4), grassland(5), agricultural area(6), productive land(7)

Az országos birtokstruktúrát tekintve az egyéni gazdaságok 73%-a továbbra is egy hektárnál kisebb területen gazdálkodik, azonban ez csak az általuk művelt terület az egyéni gazdaságok 5%-át teszi ki. Azok az egyéni gazdaságok, amelyek 50 hektárnál nagyobb termőterületet használnak, az egyéni gazdálkodók által használt termőterületek 44%-át művelik. Tehát általában véve megállapítható, hogy az utóbbi években egy lassú, de folyamatos birtokkoncentráció zajlott le. Valamint megerősíthetjük azt a már korábban említett tény, hogy a birtokszerkezet alapvetően nincs elaprózódva.

Itt kell megemlítenünk azt is, hogy a családi gazdaságok mellőzöttsége megmutatkozik a hivatalos szervek adatgyűjtésében. Az előzőekben közölt adatok a mezőgazdasági tevékenységet végzőket egyéni gazdálkodókra, illetve gazdasági társaságokra bontja. Az egyéni gazdálkodók közé sorolja az őstermelőket, valamint az egyéni vállalkozóként mezőgazdasági tevékenységet végzőket egyaránt. Ez jelentősen torzítja a nem gazdasági társaságként működő, de ténylegesen a mezőgazdaságból élő gazdálkodók átlagos birtokméretéről alkotott képet. Így a Központi Statisztikai Hivatal által közölt

adatokat nem lehet összevetni az általunk közölt adatokkal, mert az adatgyűjtés módszere és az adatok csoportosítása nem kompatibilis. Valamint a családi gazdaságok egy részét, amelyek Kft., Bt. vagy más formában működnek, a gazdasági társaságok körébe utalja. Tehát a hivatalos adatgyűjtés során a családi gazdaságok semmilyen formában nem nevesülnek.

A VIZSGÁLT TERÜLET BEMUTATÁSA

A vizsgált terület, Hajdú-Bihar megye, az Észak-alföldi régióban található. Az Észak-alföldi régió a Dél-alföldi régió után Magyarország második, legnagyobb területű, mintegy 17.729 km² nagyságú és népességű (1 millió 559 ezer fő) tervezési statisztikai régiója.

Hajdú-Bihar megyében a Hajdúság és a Berettyó-Körösvidék középtájához tartozó kistájak meghatározóak, de területe ÉNY felé átnyúlik a Közép-Tiszavidék, Kelet felé pedig a Nyírség vidékére is. A Hajdúság lösszel fedett hordalékkúp síkság, taljai termékenyek, Ebes-Hajdúnánás vonaltól északra a mészlepedékes csernozjom talajok túlsúlya jellemző, míg dél felé a hidromorf hatás erősödésével megnő a réti csernozjomok részaránya, a mélyedésekben megjelennek a szikesek is. Az itt leggyakrabban termesztett szántóföldi növények: az őszi búza, az őszi árpa, a kukorica, a napraforgó, a lucerna, valamint a borsó. A mezőgazdasági terület átlagos aranykorona-értéke (16,26 AK) alacsonyabb az országosnál (18,15 AK). Az egyes megyék között jelentősek a különbségek.

Amíg Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében országosan a legalacsonyabb (12,31 AK), addig Hajdú-Biharban és Jász-Nagykun-Szolnok megyében az országos átlag körül (17,08 AK, illetve 19,41 AK) mozog az értéke (Marosi és Somogyi, 1990).

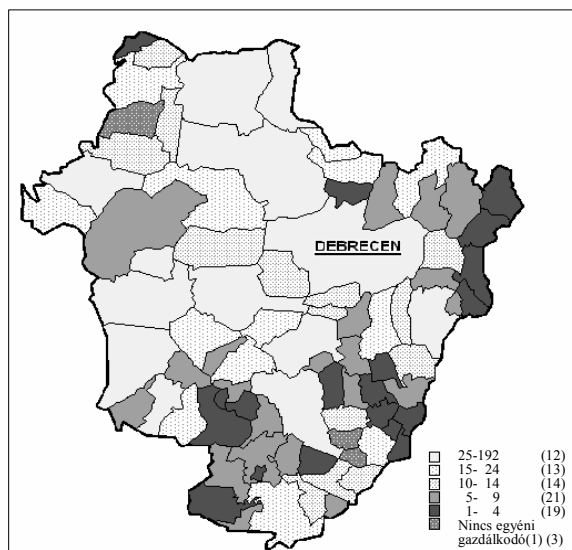
A térség gazdasági fejlettségét és teljesítményét komplexen kifejező mutatószám a bruttó hozzáadott érték a mezőgazdaságra vonatkoztatva tendenciaszerű csökkenést mutat, ám szerepe a régió gazdaságában relatíve még mindig igen jelentős, átlagot meghaladó arányt képvisel.

A gazdasági rendszerváltás során megrendült mezőgazdaság gondjainak, elsősorban a falusi munkanélküliség enyhítésében, egyre nagyobb szerepet játszanak a *családi agrárvállalkozások*. A vizsgált családi gazdaságok döntően a munkanélküliség kényszerítő hatására, az elszegényedés miatti önellátási kényszer nyomására alakultak ki. A térség mezőgazdaságában a privatizáció kapcsán a tulajdonviszonyok radikális átrendeződése, a termelőszövetkezetek és melléküzemégi tevékenységük leépülése nyomán a magángazdálkodók, mezőgazdasági kisvállalkozók száma rohamosan megnőtt (Baranyi és Süli-Zakar, 1997a, b).

Az ezredfordulón Hajdú-Bihar megyében a KSH adatai alapján az egyéni gazdálkodók száma **72410** db, ebből a családi gazdaságokként is definiálható

egyéni gazdaságok száma megközelítőleg **1842 db** volt, amely az országos átlagtól magasabb szám. Az általuk megművelt összes földterület **212300 hektárt** tett ki. Az egyéni gazdaságok átlagos területe a megyében csak **3,2–3,9 hektár** között mozogott, szemben az országos hét hektáros átlaggal. A birtoktestek elaprózottsága tehát még hatványozottabban jelentkezett a megyében, mint országosan.

2. ábra: Az egyéni gazdaságok száma Hajdú-Bihar megyében, 2006

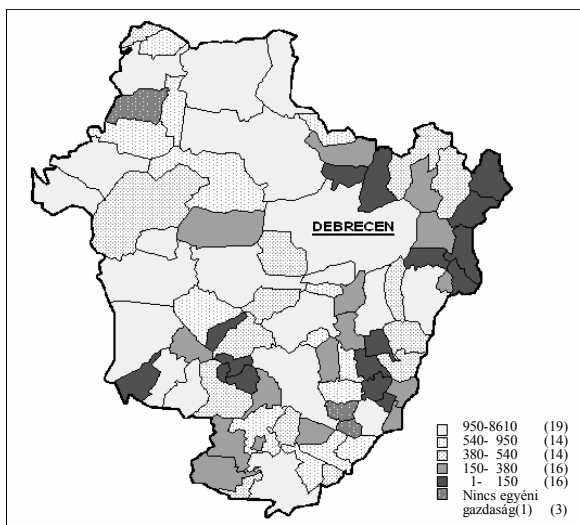

Forrás: Az FVM adatai alapján szerk. Balcsók I.

Figure 2: Number of private farms in Hajdú-Bihar County, 2006
no private farms(1)

A családi gazdaságok birtokmegoszlása 2006-ban kedvezőbb képet mutatott (2. ábra), mint a KSH által közölt egyéni gazdaságok átlagos mérete. 2006 októberében Hajdú-Bihar megyében az FVM által összesen 34355 db mezőgazdasági tevékenységet végző egyéni gazdálkodó, gazdasági társaság, önkormányzat, alapítvány, Kht., stb. volt. Ebből 32243 db volt az őstermelők (magánszemélyek) száma, 347 db gazdasági társaság (szövetkezet, Rt., Zrt., stb.), valamint 1257 db olyan egyéni gazdálkodót tartott nyilván az FVM, akik a családi gazdaság fogalmának a fentebb említett paraméterek alapján megfelelnek. Az **1257 db egyéni gazdaság** által megművelt és támogatásba bevonható mezőgazdasági terület **64896,9 hektárt** tett ki, így az átlagos birtokméret az egyéni gazdaságok esetében a megyében **50,42 hektár** (3, 4. ábra). A megyében Folyás, Mezőpeterd és Told településeken egyáltalán nincs az FVM által regisztrált egyéni vállalkozó. A hivatal adatbázisa számos olyan paramétert is tartalmaz a gazdálkodókról, amelyek megkönnyítették a családi gazdaságok elkülönítését.

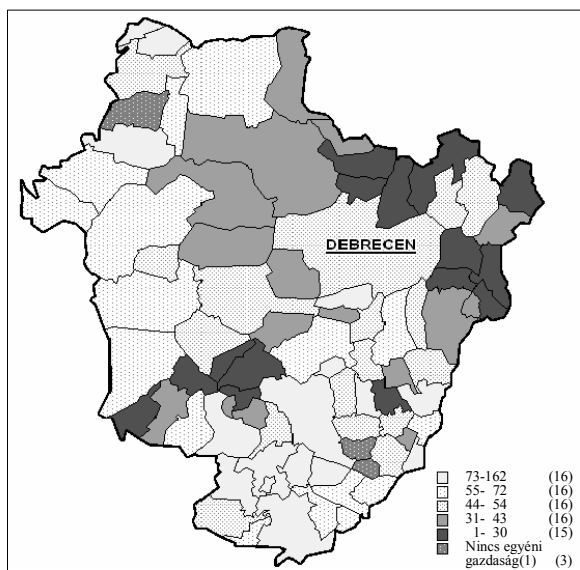
3. ábra: Az egyéni gazdaságok által művelt összterület (ha)
Hajdú-Bihar megyében, 2006

Forrás: Az FVM adatai alapján szerk. Balcsók I.

Figure 3: Land area cultivated by private farms in Hajdú-Bihar County, 2006
no private farms(1)

4. ábra: Az egyéni gazdaságok átlagos birtoknagysága (ha)
Hajdú-Bihar megyében, 2006

Forrás: Az FVM adatai alapján szerk. Balcsók I.

Figure 4: Average size of private farms in Hajdú-Bihar County, 2006
no private farms(1)

Az átlagos birtokméret megoszlása a megyében változó képet mutat. A hajdúvárosok környezetében, a megye északi részén az átlagos birtokméret kisebb, mint a déli részeken. Ennek az alapvető oka az, hogy az említett nagyobb lélekszámú városok környékén a termőterületek kedvezőbb tulajdonságokkal (magasabb AK érték) bírnak, míg a déli területek talajtani adottságai gyengébbek. Ezért ugyanakkora

jövedelmezőség érdekében a kedvezőtlenebb adottságú területeken nagyobb birtokméretre van szükség. Emellett a termeléshez szükséges infrastruktúráis adottságok is kedvezőbbek. A kedvezőbb gazdálkodási paramétereknek köszönhetően a termőterületek iránti kereslet is sokkal nagyobb, mint a megye többi területén. A déli vízjárta területeken, illetve a határmenti területeken a kereslet alapvetően kisebb, ezért a földárak illetve a bérleti díjak is alacsonyabbak. Így még a kevésbé tőkeerős családi gazdaságok is nagyobb területet tudnak megművelni. Kirívó példaként említhető Biharnagybajom, ahol a családi gazdaságok által művelt terület 43,1%-a egyetlen családi gazdaság kezében összpontosul.

A CSALÁDI GAZDASÁGOK JÖVŐJE

A családi gazdaságok szerepe a jövőben várhatóan növekedni fog, hiszen az Európai Unió Közös Agrárpolitikája, az agrártámogatási rendszer alapjellérének tekinti a családi gazdaságokat. Tevékenységük nem csak a szorosan vett gazdasági mutatókban vagy a tényleges élelmiszer előállításban mérhető, számos, a társadalom számára fontos tevékenységet is (tájvédelem, környezetvédelem, a vidéki életforma megőrzése, egészséges élelmiszertermelés, stb.) is ellátnak.

Nem csak a megye, hanem az egész vidéki Magyarország számára alapvető problémát jelent a rendszerváltás óta megjelenő tömeges munkanélküliség, ami a vidéki térségekben hatványozottabban jelentkezik, mint a városokban. Az agrárszektor foglalkoztatásban betöltött szerepe nem fog növekedni a következő években, sőt várhatóan csökken majd. Ráadásul a mezőgazdaság jövedelemtermelése alacsony szinten stagnál, és igen ingadozó képet mutat, ami szakirodalmi vélemények szerint az ágazat foglalkoztató-képességét tovább csökkenti. A legnagyobb probléma ugyanis nem a munkanélküliség maga, hanem a jövedelemhiány.

A jövedelemtermelés egyik lehetséges útja a nagyobb arányú értékesítés lehet, ami a termékek árának csökkentését feltételezi, ez azonban csak kétféle módon valósítható meg: vagy az alapanyagok vagy a foglalkoztatottak bérének csökkentésével. Ez utóbbi tovább rontja az agrárfoglalkoztatás helyzetét. A másik nagy kihívás, ahogyan azt Jean-René Bussion, az Élelmiszeripar Francia Egyesületének elnöke megfogalmazta a mezőgazdasági foglalkoztatás számára, hogy a mezőgazdaságot, mint tevékenységet el kell ismertetni a lakosság, valamint az abból élők körében is, valamint vonzóvá kell tenni azt. Ez különösen családi gazdaságok esetében kaphat nagyobb hangsúlyt (Nagyné és Balcsók, 2006).

A hazai agrárstruktúra problematikáját gyakran próbálják a kisüzem-nagyüzem szembeállítására leredukálni. Azonban a kisüzem-nagyüzemi kettősség nem alkalmas sem a nyugat-európai agrárfejlődés értelmezésére, sem a hazai viszonyok leírására. A szembeállítás azért sem helyes, mert az „életképes gazdaság” fogalmát nem lehet a

gazdaságok által előállított jövedelem, bruttó termelési érték, árbevétel vagy területnagyság szerint definiálni. Ugyanis az ipari farm jellemzőivel bíró nagy gazdaságok éppúgy támogatásra szorulnak a

piaci versenyképesség megtartásához, mint a családi gazdaságok, mert az Európai Unió agrárpiacán megjelenő gazdák nagyarányú állami támogatást élveznek (Fertő, 1997).

IRODALOM

- Baranyi B.-Süli-Zakar I. (1997a): A családi vállalkozások szerepe az átalakuló mezőgazdaságban. A fenntartható mezőgazdaságtól a vidékfejlesztésig. IV. Falukonferencia. Szerk.: Kovács T. Pécs, MTA Regionális Kutatások Központja, 299-306.
- Baranyi B.-Süli-Zakar I. (1997b): Kisvállalkozások és vállalkozók helye és szerepe az Alföld mezőgazdaságában. Debreceni Szemle, 2. 195-211.
- Dobos A.-Lénárt Cs.-Kovács Z.-Nagy J. (2000): A precíziós mezőgazdaság jelene és jövője. In: Fenntartható mezőgazdaság – minőségi termelés. Szerk.: Nagy J. Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum, Debrecen, 4-35.
- Ertsey I. (1999): A családi mezőgazdasági vállalkozás meghatározása. In: Gasson R.-Errington A. (eds) Családi farmgazdaság. Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó. Budapest, 285.
- Fertő I. (1997): Vita a földtulajdonról. Beszélő, III. 11.
- Gasson R.-Errington A. (1999): Családi farmgazdaság. Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó. Budapest, 51-65.
- Harsányi E. (2004): A területfejlesztés és a mezőgazdasági földhasználat összefüggései, területi monitoring (PhD értekezés). Debrecen, 58-59.
- Kovács T. (2003): Vidékfejlesztési politika. Budapest-Pécs, Dialóg Campus, 119-120.
- Marosi S.-Somogyi S. (1990): Magyarország Kistájainak Katasztere. MTA Földrajztudományi Kutató Intézet, Budapest, 248-298.
- Nagy J. (szerk.) (2000): Fenntartható mezőgazdaság - minőségi termelés. Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum, Debrecen, 184.
- Nagy J. (2005a): A föld az élet és a termelés alapja – „a föld szeretete a haza szeretete”. In: „...a birtokolt föld... a szabadság maga”. Szerk.: Fűrj Z.-Jávora A. Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum, Debrecen, 31-39.
- Nagy J. (2005b): Földhasználat alakulása Magyarországon. In: Gyep – Állat – Vidék – Kutatás – Tudomány. Szerk.: Jávora A. Debreceni Egyetem Agrártud. Centrum, Debrecen, 1-18.
- Nagy J. (2005c): Mezőgazdasági földhasználat, szántóföldi növénytermelés és vízgazdálkodás. Agro Füzetek. 41. 3-46.
- Nagy J. (2006): A föld az élet és a termelés alapja – „a föld szeretete a haza szeretete”. In: Fűrj Z.-Jávora A. (szerk.) „...a birtokolt föld... a szabadság maga”, Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum, Debrecen, 31-39.
- Nagné Demeter D.-Balcsók I. (2006): Az egyéni családi gazdaságok szerepe Hajdú-Bihar megye foglalkoztatásában a rendszerváltástól napjainkig. In: Baranyi B.-Nagy J. (szerk.) Területfejlesztés, Agrárium és Regionalitás Magyarországon. Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum-MTA RKK. Debrecen, 123-135.
- Németh T. (2004): Precíziós gazdálkodás. Bábolnai Nemzetközi Gazdanapok. 2004. szeptember 7-8. (előadás)
- Szűcs I.-Csendes B.-Pálovics B-né (1997): Földbirtok-politika, a földtulajdon fejlesztésének főbb irányai. Agrárgazdaságtani Tanulmányok, 1. 1-4.
- FAO (2001): Agriculture in the European Union
- KSH (1998, 1999, 2000, 2002, 2006): Területi Statisztikai Évkönyv
- KSH (2000): Általános Mezőgazdasági Összeírás
- KSH (2004): Az egyéni agrárgazdaságok és népességük Észak-Alföld, Debrecen–Szolnok–Nyíregyháza.